

Sågen vid Hässlevadet

Vattenkraften har under flera århundraden varit en tillgång som gjort det möjligt att underlätta tunga arbeten. Vid varje vattendrag där det var möjligt att göra fördämningar byggdes kvarnar, smedjor och sågverk.

Av detta finns det i dag endast rester kvar, men ett och annat har räddats från förgängelsen av människor med vilja att rädda vårt kulturarv.

På Sättra gård i Röks socken finns vid Hässlevadet ett litet sågverk alldeles intill vägen mellan Hejla och Trehörna. Ägaren, Eva Gustavsson, har gett Hembygdsföreningen i Ödeshög nyttjanderätten, och under 1987 har några intresserade personer fått sågen i sådant skick att de har kunnat ha visningar då de har sågat några timmerstockar.

Kördes med häst

Sågverket byggdes år 1882 med Björling som byggmästare. Tidigare fanns på platsen en enbladig ramsåg. Ägaren inköpte då en sågram tillverkad av Bolinder i Stockholm, och ett nytt såghus byggdes. Verket drevs med ett vanligt vattenhjul som fanns kvar till år 1936, då man installerade en turbin som fortfarande fungerar. Sågverket har varit i bruk så sent som på 1960-talet.

82-årige Henning Öberg berättar i en intervju, som gjordes av Sven Mjärdner omkring år 1970, hur han som 12-åring fick börja arbeta i lantbruk och sågverk. Först jobbade han i brädgården, sedan i skogen med aptering (virkesmätning) och så småningom som sågare. Detta var omkring år 1908-1909. Han fick arrendera ett torp alldeles intill sågen.

Disponenten på Sättra, "dispen", byggde också ett sågverk som låg framme vid Sättra gård. Detta drevs med ångmaskin. Där fanns hyvleri där man hyvlade golvträ, foder och lister. Virket kördes sedan med häst till Röks järnvägsstation, samt till Hästholmens hamn.

Henning Öberg började arbeta i lantbruket som 12-åring. Omkring år 1908-09 jobbade han som sågare

Sågen vid Hässlevadet byggdes år 1882 och var i bruk så sent som på 1960-talet

Henning Öberg berättar att timret kördes fram till dammarna och lades i vattnet, där det kunde ligga lång tid utan att ta skada. Det blev dessutom lättare att sortera timret, vilket var nödvändigt vid ramsågning.

Eftersom tillgången på vatten var avgörande för sågningssäsongen, blev tiden begränsad till några månader efter vårfloden. Men då det fanns en spånhyvel som drevs med samma turbin, hyvlades takspån. Det krävdes inte så stor kraft till detta. Under senare år, när traktorerna kom, kunde man koppla en rem till traktorns remskiva och köra sågen då vattnet sinade. Öberg berättar om värmelänningarna som kom med sina hästar och körde timmer i skogarna. De var vana och visste hur det skulle gå till — men så lärde sig gårdens folk och kunde ta över körningen.

Henning Öberg skildrar detaljerat hur det gick till vid sågningen. Man hade upp till åtta blad i ramen. De byttes ut och slipades med smärgelskiva varje dag. Samtidigt ändrades tjockleken på centrum-

utbytet, man "postade om": tvåtum en dag, tretum nästa dag osv. Det blev två plankor i mitten på stocken och entumsbräder på sidorna.

Två man sågade

Två man skötte sågningen och en man kantverket. Virket bars sedan ut i brädgården. Det kunde bli grova dimensioner upp till fem gånger nio tum. Arbetstiden var tio timmar — det var hårt men roligt, säger Öberg.

Man kan inte låta bli att förvånas över hur välbyggt sågverket är med sin fina stensättning, med sina grova bjälkar som vilar på konsoler uthuggna ur rotben där stubbar och delar av rotsystemet från stora granar har använts. Det är imponerande när man tänker på att det mesta gjordes med handkraft. Hantverket var verkligen av hög klass i gamla tider.

Det var dock inte bara arbete och möda. Öberg minns hur ungdomen på den knappt tillmätta fritiden samlades vid vägskälen och dansade en stund till dragspelsmusik. Det fanns gott om folk på landsbygden då. Så var det samlingarna i Sättra äng om somrarna då blåbandsföreningen hade fest med friherre Hermelin som talare. Festerna samlade massor med folk och var inramade med sång och musik, flaggor och standar.

Efter en stunds tystnad tillägger Öberg: "Ja, de' var då de'."

HARRY PHARMANSON

Sågen har rustats upp och är nu i sådant skick att det går att såga timmer där